



Ян БАРШЧЭЎСКІ

Край мой, дзе горы паўсталі ўзнёсла,
Край сініх вод, чаратамі зарослых,
Пушчаў, дзе ў голлі хаваецца сонца,
Колькі прыгадак ты будзіш штодзённа,
Ў промнях вясновых, у барвах зялёных
Ты мне з'яўляешся казкай бясконцай...

Ян Баршчэўскі.

Ян Баршчэўскі (каля 1780¹—1851) — беларускі і польскі пісьменнік. Нарадзіўся ў сям'і дробных шляхціцаў у вёсцы Мурагі Расонскага раёна Віцебскай вобласці. З дзяцінства чуў безліч фантастычных аповедаў пра даўнія часы і падзеі і з таго часу вельмі захапіўся беларускай гісторыяй і міфалогіяй, шмат чытаў.

Штогод вясной і летам Ян Баршчэўскі пешшу падарожнічаў па Беларусі, гутарыў з людзьмі, збіраў фальклор, маляваў пейзажы. Вандроўкі па родных мясцінах давалі пісьменніку жыццёвы досвед і натхненне.

Мастак слова зазначаў: «Сярод беларускага людзю захоўваюцца яшчэ і цяпер асобныя паданні даўніх часоў, якія, пераходзячы ад чалавека да чалавека, зрабіліся такія ж цьмяныя, як і міфалогія старажытных народаў».

«Шляхціц Завальня» — зборнік апавяданняў, заснаваных на легендах роднага краю, дзе рэальнае пераплятаецца з выдуманым, фантастычным. У аснове гэтага твора — апаведы падарожнікаў, што часта спыняліся ў доме шляхціца Завальні, які быў гасцінным гаспадаром і надзвычай любіў слухаць незвычайныя гісторыі.

¹ Дагэтуль няма пэўнасці з датай нараджэння пісьменніка, разбежнасць дат ахоплівае час ад 1780 да 1796 года.

Вужыная карона

У маіх паноў быў лоўчы, зваўся Сямён; дом яго стаяў не-далёка ад маёнтка, паншчыны ён не служыў, а ўвесь яго абавязак быў — вартаваць лес, хадзіць на паляванне з панам ды прыносіць дзічыну, калі, чакаючы гасцей або перад якім святам, накажуць з маёнтка.

Аднаго дня прыходзіць да яго аканом¹ і крычыць, стукаючы ў акно:

— Сямён, пан казаў, каб ты, што б там ні было, прынёс да нядзелі пару глушчоў, дзве пары цецерукоў і колькі курапатак. Дык не лянуйся, бяры стрэльбу, майго выжла² і ідзі на ловы.

Заспяшаўся Сямён, бо была ўжо серада. Бярэ стрэльбу, зайшоў у маёнтak і з выжлам ідзе блукаць па лесе. У нешчаслівы час выйшаў на паляванне: хадзіў дзень навывёт, а бачыў толькі дзятлаў, што дзяўблі сабе на сухіх хваінах. Начаваў у лесе, замерз, бо была ўжо восень. На другі дзень ад узыходу сонца туляўся па пушчы. Але дарма: нават здалёку не бачыў тых птушак, якіх шукаў, толькі вецер шумеў у дрэвах. Згаладалы сабака ўцёк да свайго гаспадара, і Сямён, змардаваны, хмурны, вяртаўся дадому, не ведаючы, што рабіць.

Сеў ён на калоду і думае сам сабе: «Кепска будзе: пан не дасць веры, што я надзвычай шчыраваў; пэўна, западозрыць мяне ў гультайстве; пакланіўся б і нячысціку, абы толькі паспрыяў мне сёння».

Ледзь гэтак падумаў — выбег аднекуль велізарны чорны сабака, сеў перад лоўчым і страшнымі вачыма ўтаропіўся на чалавека. Сямён кліча яго да сябе, але сабака не рушыць з месца, а толькі глядзіць, як шалёны; ахінуў лоўчага неспакой, і дрыжкі пабеглі па целе. І тут бачыць: выходзіць з гушчару пажылы чалавек, валасы зблытаныя ў каўтун, бровы густыя, змарнелы, як быццам ад сонца і ветру, твар, вопратка да пят. Сядае на пень ля паляўнічага і гаворыць такія словы:

¹ *Аканом* — кіраўнік гаспадаркі ў панскім маёнтку.

² *Выжал* — гончы сабака.

— Бачу, што торба твая пустая і твар хмурны: пэўна, паляванне няўдалае.

— Хадзіў два дні па лесе, змарыўся сам, і сабака, згаладаўшыся, уцёк ад мяне; не ўдалося аніводнага разу стрэліць. Дзе ж падзелася птаства? Загадалі мне да нядзелі прынесці дзічыны, ды адкуль яе ўзяць? Бяда будзе!

— Не журыся, — кажа незнаёмы, — паслухай мае рады. Я дапамагу табе. Заўтра 14 верасня¹, дык увечары ідзі на Ласіную гару, на цэлую ноч будзе табе дарогі, бо сам ведаеш, што гэтая гара адсюль няблізка; стаіць яна сярод цёмных лясоў; падыдзеш да яе акурат на світанні і ўбачыш, што схілы яе пакрытыя вужамі; не палохайся, яны чапаць цябе не будуць; між іх сустрэнеш Вужынага Караля. Пасцялі перад ім белую хустку, уклеч і пакланіся; ён кіне табе на хустку сваю Залатую Карону і з грамадою сваіх вужоў пойдзе ў зімовыя сховы. Слухай яшчэ, дам табе перасцярогу: ідучы ўначы на Ласіную гару, не палохайся нічога і нічому не дзівіся, іначай дарэмны будзе твой клопат.

Калі будзеш мець у сябе Вужыную Карону, дык гэты чорны сабака, які цяпер перад табою, заўсёды, як толькі пойдзеш на ловы, стрэне цябе і павядзе па лясных сцежках, і кожны раз настраляеш дзічыны столькі, колькі захочаш. Але ніколі не палохайся нічога і не дзівіся нічому, бо калі пахіснешся сэрцам або духам — будзеш нешчаслівы; не пускай у душу такія пачуцці.

Сказаўшы гэта, ён схаваўся ў гушчары, і сабака пайшоў за ім.

Сямён правёў поглядам незнаёмага, пастаяў задумаўшыся, пайшоў дахаты, узяў белую хустку і са стрэльбаю за плячыма скіраваў да Ласінае гары. Калі зайшоў у дзікую пушчу, дык ужо змяркалася, цямней і цямней рабілася сярод густых хвояў і ялін. А ён далей і далей ідзе ў глыб лесу. Усё вечарэла і вечарэла. Вось ужо і ноч. Глянуў угору — ледзь некалькі зорак на небе ўбачыў

¹ На 27 (14) верасня прыпадала свята Узвіжанне. Паводле народнага павер'я, у гэты дзень усе змеі хаваліся па норах, папярэдне збіраючыся ў адно месца, а наперадзе іх рухаўся змяіны цар. Змяіны яд у такую пару лічыўся смертаносным, таму ў гэты дзень сяляне пазбягалі наведваць лес.

праз галіны. Адзін ён з людзей быў у той час у лясной пустэчы, вакол чуў толькі крыкі соў і пугачоў ды ў гушчары тупат пера-палоханага звера. Не першы раз выпала яму блукаць уначы па лесе. І дарога гэтая не страшыла яго.

Апоўначы лютыя пачвары¹ акружылі лоўчага. Бачыць, як набліжаецца велізарны мядзведзь на задніх лапах, рыкае і хоча напасці; зграя ваўкоў, натапырыўшыся і свецячы вачыма, пагражае крывавымі пашчамі. Сямён адважна ідзе наперад. Заступіў яму дарогу вышэйшы за лес Волат, які вырваў хваіну і гразіўся, нібы пярун. Аднак лоўчы смела мінае ўсё гэта.

Месячык паказаўся з-за воблака. Здаецца Сямёну, што выходзіць ён з лесу і бачыць удалечыні палац, які свеціцца золатам і срэбрам; падыходзіць да той пекнай пабудовы праз чароўны сад, дзе як быццам вясна і лета сышліся разам: найпрыгажэйшыя кветкі і найвыдатнейшая даспявае садавіна. Ззяюля сумным голасам абзывалася на дрэве; зацёхкаў салавей у хмызняку; чуваць дзіўныя галасы драздоў і шпакоў, і разумее Сямён іх вясёлыя спевы. Спаткалі яго дзяўчаты з вянкамі на галовах, танцуючы, вабілі да сябе. Ён мінуў усе гэтыя цуды, не здзіўляючыся і не зважаючы на іх.

Зніклі чароўныя здані; падзьмуў восеньскі вецер; і Сямён убачыў на ўсходзе чырвонае неба. Хутка ўзыходзіць сонца — спяшае ён да Ласінае гары.

Калі прыйшоў на прызначанае месца, убачыў чараду вужоў. Яны, сыкаючы, саступалі з ягонае дарогі. А ўжо і сонца падыходзіць. Страчае Сямён такога велізарнага вужа, якога ніколі не бачыў. Той смела паўзе, а на ягонай галаве зіхаціць золата. Сямён раскінуў белую хустку перад ім і ўкленчыў². Вуж упусціў з галавы Карону на хустку і папоўз далей, а за ім і іншыя вужы хутка схаваліся за гарой. З радасцю разглядаў Сямён залаты скарб, падобны на два бліскучыя лісцікі, што канцамі зрасліся між сабою.

¹ *Пачвара* — казачная страшная істота.

² *Укленчыць* — стаць на калені.

Ледзь пакінуў гару, як яго сустракае велізарны чорны сабака, які ўчора пабег за незнаёмым; пазірае ў вочы і, здаецца, кажа, каб ішоў за ім. Ідзе лоўчы за сабакам. Той спыняецца і позіркам паказвае на дрэве глушцоў. Разоў колькі стрэліў ён у тым месцы і колькі штук забіў. Ужо нёс дадому глушцоў, цецерукоў і курапатак, а як падышоў бліжэй да хаты, сабака застаўся стаяць на полі: глядзеў услед паляўнічаму, а пасля знік з вачэй.

Паны хвалілі лоўчага, яго спрыт на паляванні, а чэлядзь¹ і аканом дзівіліся з яго шчасця, з таго, як ён, не маючы сабакі, столькі змог упалаваць дзічыны.

З таго часу Сямён стаў найслаўнейшым паляўнічым. Той чорны сабака кожны раз сустракаў яго ў лесе, і Сямён столькі біў рознай дзічыны, што не толькі хапала панам у маентку, але і сялянам на продаж.

Па ўсёй ваколіцы разнеслася пагалоска, што Сямён — чараўнік, быццам некаторыя секлі дровы ў лесе ды бачылі, што ходзіць з ім нейкі чорны сабака, які ў лесе і застаецца. Акім, што некалі сябраваў з лоўчым, раз ціха падышоў пад акно ягонай хаты, каб даведацца, што той робіць; пачуў, нібыта з кімсьці размаўляе; зірнуў у акно: Сямён гладзіць чорнага сабаку, таго самага, што заўсёды сустракаў яго ў лесе. Сабака глянуў у акно крывавым вокам і знік, а Акім уцёк ад страху.

Ужо колькі гадоў уся воласць гаворыць, што Сямёну дапамагае на ловах сам нячысцік, якога трымае ён за памочніка, але паны адно смяяліся з гэтага і не давалі веры. Хоць пан быў неяк з лоўчым на паляванні, не бачыў чорнага сабаку, аднак змеціў, што дзікае птаства само ляціць да Сямёна і той ніколькі не схібіў.

Жыла ў вёсцы непадалёку Марыся, прыгожая і маладая дзяўчына, дачка набожных бацькоў. Шмат каму яна падабалася, і Сямён меў на яе вока; спадзеючыся на багацце ды на панскую ласку, меў надзею, што Марыся будзе ягонай.

Аднаго дня, калі ішоў на паляванне, убачыў ён Марысю. Тая мела вянок на галаве, і кветкі так ёй пасавалі, што выглядала яна надзвычай прыгожаю. Ходзячы непадалёку ад сваёй нівы,

¹ Чэлядзь — тут: дваровыя людзі, слугі памешчыка.

збірала суніцы. Падыходзіць Сямён, просіць ягад; не адмаўляе яму дзяўчына; пытае лоўчы, ці падабаецца ён Марысі.

— Людзі кажуць, што ты чаруеш, — адказала тая, — а я баюся чараўнікоў.

— О, не, Марысю, нікога не чараваў і не ведаю гэтага ганебства.

— Калі праўду кажаш, — я крыжык нашу на шыі, пасвянцоны ў касцёле, які можа грахі адпускаць, — пацалуй мой крыжык.

— З ахвотаю, — адказаў Сямён.

І ледзь пацалаваў крыжык, як тут з травы падняў галаву велізарны вуж, нібыта хацеў зірнуць на Марысю. Перапалоханая дзяўчына закрычала. Сямён схапіў камень і выцяў¹ вужа. Той, сыкаючы, схаваўся ў траве. А пасля раптам з'явіўся чорны сабака, загаўкаў і знік. Марыся ад страху дрыжыць ледзь жывая. Сямён правёў яе дадому і адтуль зноў ідзе на паляванне. Толькі ўжо не сустраў яго ў лесе чорны сабака.

Убачыў цецэрука; стрэліў, але замест птушкі — пень гнілы ўпаў на зямлю. Спалохаўся Сямён, вяртаецца дахаты, аж там безліч вужоў, сыкаючы, паўзуць пад лаву і пад печ. Адчыніў скрыню, выняў Вужыную Карону, а яна ўжо не залатая: два пажоўклыя бярозавыя лісточкі. Стаіць як слуп і не ведае, што чыніць.

Доўга яшчэ дакучалі вужы небараку Сямёну. Не давалі спакою не толькі дома, але і на гасцінах. Калі завітваў да суседзяў, не раз, не баючыся людзей, з'яўляўся перад ім немаведама адкуль вуж.

Пераклад Міколы Хаўстовіча.

1. Прыгадайце эпізоды ў творы, што падаліся вам фантастычнымі.
2. Якім быў панскі лоўчы Сямён па характары? Раскажыце пра яго стаўленне да сваіх абавязкаў.
3. Чаму паляўнічаму не ўдалося выканаць даручэнне панскага аканом?
4. Як Сямён трапіў у залежнасць ад нячысціка?

¹ *Выцяць* — стукнуць, ударыць.

5. Перачытайце апісанне ночы на Ласінай гары перад святам Узвіжання. Што прыйшлося там перажыць Сямёну? Як ён атрымаў Вужыную Карону?
6. Раскажыце пра змены ў жыцці лоўчага пасля сустрэчы з Вужыным Каралём. Ці стаў Сямён шчаслівейшым ад дапамогі нячысціка?
7. Прыгадайце, як паляўнічаму ўдалося вызваліцца ад палону чорных сіл.
8. Паразважайце, якім чынам чалавек можа пераадолець неспрыяльныя жыццёвыя абставіны.
9. Прачытайце артыкул «Мурагі», выканайце заданні па тэме.



10. Пастаўце цытаты ў адпаведнасці са зместам твора.



Максім БАГДАНОВІЧ

Край паэм,
адвечных песень-казак —
дарагая сэрцу
Беларусь...

Паўлюк Трус.

Максім Багдановіч нарадзіўся 9 снежня 1891 года ў Мінску. Яго бацька Адам Ягоравіч — беларускі фалькларыст і этнограф, маці Марыя Апанасаўна — настаўніца. Раннія гады жыцця Максіма прайшлі ў Гродне, дзе ён спазнаў вялікае гора — смерць маці. Пасля гэтага сям'я Багдановічаў пераехала ў Ніжні Ноўгарад (Расія), дзе Максім паступіў у першы клас гімназіі. Хлопчык рос удумлівым, сціплым, не па гадах сур'ёзным. У школьныя гады шмат чытаў. Вельмі любіў паэзію, музыку, народныя песні і казкі. Кнігі браў з бацькавай бібліятэкі. Па сведчанні бацькі, паэтычныя здольнасці Максіма праявіліся рана. Вершы ён стаў